

HİTİTÇE ÇİVİYAZILI METİNLERDE GEÇEN KUMARBİ EFSANESİ VE ULLİKUMMİ ŞARKISI'NA İLİŞKİN BİR TARTIŞMA NOTU

Serkan Demirel*

Özet

Kumarbi Efsanesi ile bu efsanenin devamı niteliğindeki Ullikummi Şarkısı, Hurri/Hitit edebiyatının en önemli örnekleri arasındadır. Bu efsaneler bir silsile halinde devam eden ve tanrısal iktidarları konu alan kurgusu ile dikkat çekicidir. Bu kurgu, efsanenin kabul görmüş olduğu coğrafyadaki halkın zirai faaliyetleri ile ilişkili izler taşıyor olabilir. Tanrılar, yılın belli dönemlerinin, özellikle de tarım ile şekillenmiş olan mevsimsel döngülerin kişileştirilmiş halleri olabilir mi?

Anahtar Kelimeler; *Kumarbi Efsanesi, Ullikummi Şarkısı, Hititçe, Hurri Edebiyatı, Tarım*

Abstract

A Discussion Note About The Kumarbi Myth and The Song of Ullikummi Mentioned in Hittite Cuneiform Texts

Kumarbi Epic and Song of Ullikummi on continuation of Kumarbi Epic are most important examples in Hurrian/Hittite literature. This myths is remarkable for its fiction have in a range of on going divine power. This fiction can be indicate agricultural behavior of people that lived in the region accepted the myth. Can be gods personified some periods of they are specially seasonal cycle identified by agricultural practice?

Keywords; *Kumarbi Epic, Song of Ullikummi, Hittite, Hurrian Literature, Agriculture*

Kumarbi Efsanesi oldukça geniş sayıdaki metnin bir araya getirilmesiyle birlikte H. G. Güterbock tarafından 1946 yılında yayımlanmıştır.¹ Aynı metinler yeni ilaveler ile birlikte H. Otten² ve A. Goetze³ tarafından tekrar yayımlanmıştır. Kumarbi Efsanesi'nin devamı niteliğindeki Ullikummi Şarkısı olarak bilinen efsaneye ilişkin metinler ise ilk olarak H. G. Güterbock tarafından bir araya getirilerek tam metin olarak yayımlanmıştır.⁴ Hurri kökenleriyle dikkat çeken

---

* Öğretim Görevlisi Doktor, Karadeniz Teknik Üniversitesi, serkandemirel@ktu.edu.tr

¹ Güterbock 1946. Metinler öncesinde Sedat Alp tarafından Türkçe'ye çevrilerek yayımlanmıştır: Güterbock, 1945.

² Otten 1950.

³ Goetze 1950, s. 120-128. Metinler Hoffner tarafından yeniden yayımlanmıştır; Hoffner 1990, s.40-65.

⁴ Güterbock 1951, s.135-161.

efsaneler sözlü gelenek yoluyla Hitit dünyasına girmiştir.⁵ Ancak Eski Yakın Doğu kültürleriyle olan ilişkisi de bilinmektedir.⁶ Efsanenin çok kültürlü yapısı nedeniyle söz konusu metinler üzerinden oldukça dikkat çekici sonuçlar çıkarılmış ve çıkarılmaya devam edilecektir.

Her iki efsane hakkında bugüne dek yapılmış olan yorum ve analizlerin dışında bu çalışma içerisinde farklı bir bakış açısıyla efsanelerin tarımsal takvim ile olan yakın ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışma içerisindeki fikirlerin çıkış noktası olarak V. Haas'ın bazı çalışmalarına bakılabilir.⁷

Tarımın temel geçin kaynağı olduğu Eski Yakın Doğu'da söz konusu uygulamaların dini yaşama yansıdığına şahit olunabilir.⁸ Bu durum Hitit dönemi Anadolu için de geçerlidir. Kumarbi ve Ullikummi Şarkısı efsaneleri bu konuda iyi bir örnek olabilir. Efsanelerin kurgusunda peşi sıra hüküm süren tanrılar ve bu tanrılar arasındaki güç yarışından bahsedildiği görülür. Tanrısal krallıkta ilkin fırtınaların habercisi Alalu iktidardayken ardından gökyüzü tanrısı Anu, tahıl tanrısı Kumarbi ve en son olarak da Fırtına Tanrısı/Tarhun(ta)/Teşup yönetime geçerler.⁹ Bu kurgu, efsanenin kabul görmüş olduğu dönem itibarıyla gerçekleştirilen zirai uygulamaların dini yaşama yansımaları gibidir. Zira iktidardaki tanrının başa geçtiği dönem ve taşıdığı nitelikler itibarıyla, eş dönemde gerçekleştirilen zirai faaliyetler dikkat çekici benzerliklere sahiptir.

Konuyu daha iyi açıklayabilmek adına ilgili metinler¹⁰ adım adım ele alınarak denk geldikleri dönemler itibarıyla zirai uygulamaları açıklamak yerinde olacaktır.

İlgili Metinler ve Çıkarımlar

Kumarbi Efsanesi (CTH 344-346)/Ullikummi Şarkısı (CTH 345)

Kumarbi efsanesinin başlangıcında Alalu gökteki krallığın sahibidir ve Anu ona hizmet etmekte ve önünde eğilerek içki sunmaktadır.¹¹ Ancak dokuz

⁵ Archi 2009, s.210. Efsanenin Hurri kökeni için bkz. Giorgieri 2001, s.134-155.

⁶ Efsaneyi etkilediği düşünülen Babil Yarattılış Destanı için bkz. Langdon 1923. Speiser 1955, s.60-72. Eski Yakın Doğu'da efsanenin yayılışına ilişkin bir değerlendirme için bkz; Güterbock 1945; s.52-66. Schwemer 2008, s.5-8. Archi 2009, s.219-221. Efsanede bahsi geçen Fırtına Tanrısı'na ilişkin bir değerlendirme için bkz. Schneider 2003, s.605-627.

⁷ Haas 1994, s.85. Haas 1995, s.183-190.

⁸ Eski Yakın Doğu'da tarımsal faaliyetler ile kült takvimleri arasındaki ilişki için bkz. Cohen 1993.

⁹ Efsanedeki tanrısal iktidarların döngüsüne ilişkin bir değerlendirme için bkz. Haas 2008, s.133-137.

¹⁰ Kumarbi Efsanesi; KUB XXXIII 120+119+XXXVI 31, XXXVI 1, Ullikummi Şarkısı; KUB XXXIII 96 I, XVII 7+XXXIII 93 II, XXXIII 98 II, XXXIII 102 II, XVII 7+XXXIII 93+95+96, 98, 102, XXXIII 87+113, XXXIII 113 IV, 106 I-IV

¹¹ KUB XXXIII 120 I 8-11

sayılı yıl neticesinde Anu Alalu'ya savaş açar ve onu yenerek metindeki ifadesiyle karanlık toprağa sürer. Böylelikle krallık Anu'ya geçmiş olur. Bu kez de Kumarbi Anu'ya hizmet eder ve onun önünde yere eğilir ve içkisini sunar.¹² Görüldüğü üzere roller değişmiş, toprağın derinliklerine gönderilen Alalu'nun yerine Anu, Anu'nun yerine ise Kumarbi geçmiştir. Ancak metnin devamında, tarih kendini tekrarlamış ve dokuz yıl sonra bu sefer Kumarbi Anu'ya savaş açmıştır. Savaş esnasında Kumarbi, göğe doğru kaçan Anu'yu ayaklarından yakalamış ve aşağıya doğru çekmiştir. Bu esnada Kumarbi Anu'nun erkekliğini ısırmış ve Anu tarafından yüklenmiş/döllenmiştir.¹³ Kumarbi'nin içinde üç tohum bulunmaktadır; Fırtına Tanrısı, Dicle Nehri ve Taşmişu. Metnin devamında Anu'nun göğe doğru yükseldiği ve Kumarbi'nin de içindekileri dışarı tükürdüğü bildirilmektedir.¹⁴ Bir müddet sonra Anu'nun Kumarbi'ye yüklediği tohumdan Fırtına Tanrısı doğduğu görülmektedir.¹⁵ Metnin ilgili yeri oldukça kırık olduğu için doğumun tam olarak nasıl gerçekleştiği anlaşılmamaktadır. Ancak Kumarbi ile Fırtına Tanrısı arasında, geçmişi Anu'ya dayalı olan bir düşmanlığın başlamış olduğu aşikârdır. Bu aşamada efsane içerisinde karşılaşılan olaylar bir çeşit takvimi ama özellikle tarımsal üretim ile şekillenmiş bir takvimi yansıtıyor olabilir. Buna göre Kumarbi, toprağın kendisidir. Kumarbi tarafından Anu'nun hadım edilmesi ve tohumun Kumarbi'ye geçmesi (döllenmesi), Hitit takviminin başlangıcını ifade ediyor olabilir.¹⁶

Takvimlerdeki en belirleyici unsur iklim gibi görünse de, aslında iklime bağlı olarak gerçekleştirilen zirai faaliyetler neredeyse tüm Eski Yakın Doğu takvimlerinde baskın bir karakter taşır. Tarımsal faaliyetlere paralel olarak Mısır'da takvim yaz ortasında,¹⁷ Babil'de ise baharda¹⁸ başlıyordu. Hitit dünyasında takvim ne zaman başlıyordu, bunu kesin olarak söylemek zordur.

---

¹² KUB XXXIII 120 I 11-17

¹³ KUB XXXIII 120 I 17-26

¹⁴ KUB XXXIII 120 I 26-40

¹⁵ KUB XXXIII 120 II 75

¹⁶ Konuya ilişkin tespit için bkz. Haas 1994, s. 85.

¹⁷ Eski Mısır'da takvim ve tarım mevsimi 15 Temmuz itibarıyla Nil taşkınları ile birlikte başlamaktadır. Fakat takvimdeki yıllar gezici olduğu için ilgili tarih ile tarım mevsimin başlangıcı arasındaki zaman süresi değişebilmekteydi. Sayılı 1966, s. 77.

¹⁸ Ay esaslı bir takvim kullanan Mezopotamya'da yıl Nisan veya Mart ayı ile başlamaktaydı. Muhtemelen de ilkbahar ekinoksuna denk gelmekteydi. Ancak dönemler itibarıyla değişim de söz konusu olabiliyordu. Rochberg, 2000, s. 1931. Ancak belirgin olarak yeni yılın tarım mevsiminin başlangıcı ile yani ilkbahar aylarında tarlalara tohumların atılması ile birlikte olduğu söylenebilir. Haas 1994, s. 82-83. Bahar aylarına denk gelen bu yeni yıl bayramına *Akitu* ismi verilmekteydi. Bayramın ismi Sumerce arpa kelimesinden gelmektedir ve bayram hasat ile ilişkilendirilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Grayson 1970, s.160-170.

Ancak takvim yılının başlangıcının Mısır ve Mezopotamya'da tarım mevsiminin başlangıcına denk geliyor olması, benzer bir uygulamanın Hititler tarafından da benimsenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Topraktaki uyanış ve beraberinde gelen ürün artışı, yıl içinde bir kırılma noktası gibidir. Bu belirgin dönemin yılın başlangıcı olarak değerlendirilmesi oldukça makuldür.¹⁹ Bu takdirde Kumarbi'nin dönemi yani yeni yılın başlangıcı, çiftçiler tarafından tohumun toprağa bırakılmış olduğu baharda (mart ayı) başlıyor olmalıydı. Tohum ekimi başladığında takvimdeki krallığı Kumarbi devralıyordu. Kumarbi'yi bir mahsul/ürün tanrısı olarak algılamak mümkün olduğundan²⁰ onun yeraltına inmesini, tohum ekiminin betimi olarak düşünmek mümkündür. Bu durumda mahsul'den/Kumarbi'den çıkan Fırtına Tanrısı da "tohum"u ifade ediyordu ve yeni yılın başlangıcı aynı zamanda Fırtına Tanrısı'nın da doğumu olmalıydı.²¹

Ullikummi Şarkısı bağımsız bir efsane olarak da değerlendirilebileceği gibi aslen Kumarbi Efsanesi'nin devamı niteliğindedir. Hurrice metinlerden²² de takip edilebilen efsane Hitit dilindeki üç adet tabletten oluşmaktadır. Efsanenin başlangıcında Kumarbi'nin Soğuk Pınar ile birleşmesinden Ullikummi adı verilen bir taş yaratığın doğduğundan ve Kumarbi'nin Fırtına Tanrısı'na olan düşmanlığından sebep, Ullikummi'den Fırtına Tanrısı'nı alt etmesi istemektedir.²³ Hikâyede kendisinden diyorit bir taş olarak bahsedilen ve Fırtına Tanrısı'na hasımlık besleyen Ullikummi tanrılar tarafından büyütülür ve o kadar hızlı boy atar ki, deniz ancak onun kuşak yerine kadar ulaşmaktadır.²⁴ Dünyayı sırtında taşıyan Upelluri'nin sağ omzunda büyümeye devam edip güçlenen Ullikummi, nihayetinde Fırtına Tanrısı ile baş edebilecek duruma gelir. Ullikummi şarkısının üçüncü tabletinde beklenen son gerçekleşir ve Ullikummi ve Fırtına Tanrısı arasında kaçınılmaz bir savaş yaşanır.²⁵ Metnin devamında

¹⁹ Hititler'de takvim yılının (Babil'dekine benzer şekilde) bahar aylarına denk gelen ekinoks ile başlamış olması muhtemeldir. O. R. Gurney, bayramın başlangıcını ilkbahar ekinoksu (21 Mart) olarak görmektedir. Gurney 1952, s.152. Haas ise daha genel bir değerlendirme ile Mart ayı içerisi demektedir. Haas 1994, s.85. Goetze ve Hoffner ise, yeni yıl bayramı olarak ilkbahar da kutlanan purulli bayramını işaret etmektedir. Goetze 1957, s.139. Hoffner 1974, s.19. Bu durumda *purulli* ile *Akitu* bayramları arasında bir ilişkiden de bahsedilebilir.

²⁰ Konuya ilişkin tespit için bkz. Laroche 1968, s.150. Haas 2008, s.131. Schwemer 2008, s.5-6.

²¹ Haas 1994, s.85. Hitit kült takvimi içerisinde ilkbahar ile ilişkilendirilen bayramlar genelde Fırtına Tanrısı'na atfen kutlanırdı. Yeni yıl/yılbaşı bayramı olarak kutlanan *purulli* ve AN.TAH.ŞUM^{SAR} bayramları örnek olarak gösterilebilir.

²² KUB XLV 61 Vs. II 1-21 Giorgieri 2001, s.153.

²³ KUB XVII 7+XXXIII 93 I 2-8

²⁴ KUB XVII 7+XXXIII 93 III 22-27

²⁵ KUB XXXIII 113 IV 1-14

sadece satır başları korunabilmiş olsa da Fırtına Tanrısı'nın galip geldiği ve artık kendi hükmünü sürmüş olduğu anlaşılmaktadır.²⁶

Anu'nun hadım edilmesi ve Kumarbi'nin döllemesi ile başlayan dönem, Ullikummi'nin öldürülmesi ve Kumarbi'nin alt edilmesiyle sona ermektedir. Kumarbi'nin döneminin sona ermesi Hitit takviminde toprağa ekilen tohumun karşılık vermesi yani ekine dönüşmesi ve bu ekinin kaldırılması dönemine denk gelmelidir. Bu nedenle Kumarbi döneminin Fırtına Tanrısı tarafından sonlandırılmasının, hasadın başladığı zamanı temsil ettiği söylenebilir. Bu durumda hasat zamanı olan Haziran/ Temmuz aylarından Eylül/Ekim aylarına kadar, takvimde bu defa Fırtına Tanrısı kral olurdu.²⁷ Bu aydan sonra başlayan dönemde tohumun taşıyıcı bir formu (toprak) olan Kumarbi'nin zamanı sona eriyor ve sonbaharda kendisini fırtına ve yıldırımlarla hissettiren tohumun yani Fırtına Tanrısı'nın dönemi başlıyor olmalıydı.

Hitit inanç dünyasında tabiat varlıklarının kişileştirilmesi/ilahlaştırılması yaygındır. İlluyanka Yılanı ve Kaybolan Tanrı efsanelerinde bu tarz izleri görebilmek mümkündür.²⁸ Kumarbi Efsanesi ve Ullikummi Şarkısı'nda da benzer bir durum söz konusudur.²⁹ Efsanede kastedilen durumun ne olduğunu tam olarak söyleyebilmek güçtür. Ancak birtakım işaretlerden yola çıkılarak tahminde bulunabilmek mümkündür.³⁰ Burada kişileştirilen/tanrılaştırılan iklim ve ona bağlı olarak yürütülen faaliyetler olabilir. Bu doğrultuda, ilkbahar aylarındaki tohum ekimiyle başlayan zirai faaliyetlerin kült ile ilişkili olarak Kumarbi'nin Anu tarafından Fırtına Tanrısı'na hamile bırakılmasıyla temsil edildiği, tohumun yani Fırtına Tanrısı'nın olgunlaşarak Kumarbi'nin devrini sona erdirmesinin ise tarım sezonunun sonunu yani hasadı temsil ettiği söylenebilir.

---

²⁶ KUB XXXIII 106 I 29

²⁷ Haas 1994, s.85. Benzer bir betimleme Güterbock tarafından İlluyanka Efsanesi için yapılmaktadır. İlluyanka Ejderi'nin Fırtına Tanrısı tarafından mağlup edilmesi, arazinin yağmur suyuna olan ihtiyacının karşılanmasına ilişkin bir betim olduğu belirtilmektedir. Güterbock 1997, s.61.

²⁸ İlluyanka Efsanesi'nde yılanın kışı/bereketsizliği, Fırtına Tanrısı'nın yazı/bereketi temsil ettiği olduğu düşünülmektedir. Gurney 1952, s.152, Macqueen 1959, s.173-174. Benzer şekilde kaybolan tanrı efsanelerinde tanrıların ortadan kaybolması doğanın ölümü şeklinde yansıtılmaktadır.

²⁹ KUB XXXIII 118 8-22; Kloekhorst 2008, s.887. Konuya ilişkin bir değerlendirme için bkz. Rutherford 1991, s. 601. Her iki efsanede geçen bazı tabiat varlıklarının/tanrıların coğrafik konumlandırılmaları için bkz; Singer 2002, s.128-132. Haas 2006, s.131.

³⁰ Kumarbi Efsanesi'nin, tanrılaştırılan önceki kralların bir betimi olduğu yönündeki değerlendirme için bkz; Bachvarova 2012, s.107.

KAYNAKLAR

- Archi 2009 A. Archi, "Orality, Direct Speech and the Kumarbi Cycle", *Altorientalische Forschungen*, 36/2, s.209-229.
- Bacharova 2012 M. R. Bacharova, "From Kingship of Heaven to King List: Syro-Anatolien Courts and the History of the Worlds", *Journal Ancient of Near Eastern Religious*, Vol. 12, s.97-118.
- Cohen 1993 M. E. Cohen, *The Cultic Calendars of the Ancient Near East*, CDL Press, Maryland.
- Giorgieri 2001 M. Giorgieri, "Die hurritische Fassung des Ullikummi-Lieds und ihre hethitische Parallele", *4. Hittitology Congress*, s.134-155.
- Goetze 1950 A. Goetze, "Hittite Myths, Epics and Legends", *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton University Press, s. 120-128.
- Goetze 1957 A. Goetze, *Kleinasien*, Kulturgeschichte Des Alten Orients, Handbuch der Altertumswissenschaft, München.
- Grayson 1970 A. K. Grayson, "Chronicles and the Akitu Festival", *Rencontre Assyriologique Internationale XVII*, s.160-170.
- Gurney 1952 O. R. Gurney, *The Hittites*, Penguins Book, Melbourne, London, Baltimore.
- Güterbock 1945 H. G. Güterbock, *Kumarbi Efsanesi*, (çev. Sedat Alp), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Seri, No. 11 Ankara.
- Güterbock 1946 H. G. Güterbock, "Kumarbi. Mythen vom churritischen Kronos" *Istanbuler Schriften* 16.
- Güterbock 1951 H. G. Güterbock, "The Song of Ullikummi Revised Text of the Hittite Version of a Hurrian Myth", *Journal of Cuneiform Studies*, vol. 5, no. 4, s.135-161.
- Güterbock 1997 H. G. Güterbock, "Hittite Mythology", *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans Gustav Güterbock*, The Oriental Institute of the University of Chicago Assyriological Studies, no. 26, s.49-63.
- Haas 1994 V. Haas, "Geschichte der Hethitischen Religion", *Handbuch der Orientalistik*, Band 15, s.?.
- Haas 1995 V. Haas, "Kalender und Notzeit mythen. Betrachtungen zum Mythen zyklus vom Gott Kumarbi", *Atti del II congresso internazionale de hittitologia*, s.183-190.
- Haas 2006 V. Haas, *Die Hethitische Literatur*, Berlin, New York.
- Hoffner 1974 H. A. Hoffner, "Alimenta Hethaeorum, Food Production in Hittite Asia Minor", *American Oriental Series*, vol. 55, New Heaven, Connecticut.

Kumarbi Efsanesi ve Ullikummi Şarkısı'na ilişkin Bir Tartışma Notu

- Hoffner 1990 H. A. Hoffner, *Hittite Myths, Second Edition*, Scholar Press, Atlanta, Georgia.
- Kloekhorst 2008 A. Kloekhorst, *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*, Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 5, Brill, Leiden, Boston.
- Langdon 1923 S. Langdon, *The Babylonian Epic of Creation*, Clarendon Press, Oxford.
- Laroche 1968 E. Laroche, "Notes sur le Pantheon Hourrite de Ras Shamra", *Journal of American Oriental Studies*, vol. 88, No. 1, s.148-150.
- Macqueen 1952 J. G. Macqueen, "Hattian Mythology and Hittite Monachy", *Anatolian Studies*, Vol. 9, s.171-188.
- Otten 1950 H. Otten, *Mythen von Gotte Kumarbi: Neue fragmente*, Deutsche Akademie der Wissenschaften zur Berlin. Institute für Orientforschung, Akademie-Verlag, Berlin.
- Rochberg 2000 F. Rochberg, "Astronomy and Calendars in Ancient Mesopotamia", *Civilizations of the Ancient Near East*, vol. III, s.1925-1940.
- Rutherford 1991 I. C. Rutherford, "The Song of the Sea (ŠA AB.BA. SİR): Thoughts on KUB 45.63", *4. Hittitology Congress*, s. 598-609.
- Sayılı 1966 A. Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Schneider 2003 T. Schneider, "Texte über den syrischen Wettergott aus Agypten", *Ugarit Forschungen* 35, s.605-627.
- Schwemer 2008 D. Schwemer, "The Storm-Gods of the Ancient Near East: Summary, Synthesis, Recent Studies, Part II", *Journal of Ancient Near Eastern Studies*, Vol. 8, s. 1-44.
- Singer 2002 I. Singer, "The Cold Lake and its Great Rock", *Sprache und Kultur* 3, Fs. Giorgadze, s.128-132.
- Speiser 1955 E. A. Speiser, "The Creation Epic", *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton University Press, s.60-72.

